

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ДИНАМІКИ ЗА ПСИХОМОТОРНИМИ ДІЯМИ В НАУКОВІЙ ШКОЛІ К.ЛЕВІНА

У статті розкрито теоретико-методологічні засади застосування експерименту в науковій школі К.Левіна для дослідження мотиваційної динаміки за психомоторною, цілісною поведінкою. Наведено умови зародження ідеї експериментального вивчення феномена незавершених дій (ефект Зейгарник).

Ключові слова: експеримент, мотивація, динамічне поле, ефект Зейгарник.

В статье раскрыты теоретико-методологические основы применения эксперимента в научной школе К.Левина с целью исследования мотивационной динамики за психомоторным, целостным поведением. Приведены условия зарождения идеи экспериментального изучения феномена незавершенных действий (эффект Зейгарник).

Ключевые слова: эксперимент, мотивация, динамическое поле, эффект Зейгарник.

Курт Левін (1890-1947) народився в Германії, навчався в Берлінському університеті. В 1914 році захистив у ньому докторську дисертацію з психології, а в 1926 році посів посаду професора, яку обіймав до 1933 р. Прихід в Германії до влади нацистів змусив його емігрувати до США. Вчений викладав в університеті Стенфорда, університеті Іова та очолював центр з вивчення групової динаміки при Массачусетському технологічному інституті.

Спочатку наукові погляди К.Левіна були близькі до гештальт-психології. З часом він доповнив їх своїми здобутками, розробив цілісний підхід до аналізу поведінки людини та запропонував низку методичних прийомів експериментального вивчення мотивації, потреб, волі [2;3;8].

За наукового керівництва К.Левіна був досліджений рівень домагань. Методика експериментального дослідження рівня домагань за Ф.Хоппе така:

“Незалежна змінна концептуальна – варіювання експериментатором складності мети (ступеня складності завдань) досліджуваного.

Незалежна змінна операційна – збільшення або зменшення експериментатором часу на виконання окремих експериментальних

завдань з метою сприяння успішному їх виконанню або спотворення результатів.

Стимульний матеріал: завдання (12-18), що різняться рівнем складності, який позначений на зворотному боці карток і відомий досліджуваному з початку експерименту.

Залежна змінна концептуальна – рівень домагань досліджуваного.

Залежна змінна операційна – припинення або продовження діяльності досліджуваним залежно від успіху чи невдачі при виконанні попередніх завдань, а також від ступеня складності завдань, у виконанні яких досліджуваний досягнув успіху або зазнав поразки.

Результати експерименту:

1. Вибір завдання (за ступенем складності) залежить від успішного чи невдалого виконання попереднього, однак саме переживання успіху і невдачі залежить від ставлення людини до мети.

2. Досліджувані завжди починають працювати з певними домаганнями, які змінюються у процесі експерименту.

3. Сукупність домагань, які змінюються з кожним досягненням, Ф. Хоппе назвав рівнем домагань” [9, с.97].

Левін виділив також можливі варіанти динаміки поведінки і мотивації обстежуваних в експерименті та зробив загальні висновки.

1. Діяльність припиняється після успіху, якщо підвищити рівень домагань неможливо через досягнення межі можливого (коли виконано серію найскладніших завдань) або через структуру самого завдання.

2. Діяльність припиняється після ряду невдач, якщо втрачено найменшу можливість досягти успіху.

3. Одиначний успіх після багатьох невдач призводить до припинення діяльності, якщо невдачі довели неможливість успіху за вищих рівнів домагань.

Переважаюча тенденція досліджуваних: краще вдовольнитися незначним успіхом, ніж припинити дію після невдач, зберігши рівень домагань.

Загальні висновки: зниження складності мети (вибір легших завдань) після успіху або її підвищення (вибір складніших завдань) після невдачі свідчить про *нереалістичний* рівень домагань або неадекватну самооцінку” [9, с. 97].

Отже, рівень домагань характеризує рівень досягнення, яке людина прагне реалізувати в майбутньому, цей рівень складності

можна означити як ідеальну мету. Саме на основі переживання успіху або невдачі у конкретний момент часу після виконання певних попередніх дій суб'єкт здійснює вибір мети і складності наступної дії [14; 15].

За наукового керівництва К.Левіна був досліджений також феномен психічного перенасичення, який пов'язаний з концепцією системи напруження.

Для прикладу методика А.Карстен.

Мета: виявити можливості зберігання і відновлення спонукання.

Незалежна змінна концептуальна – зниження рівня напруження в мотиваційній системі (сфері).

Незалежна змінна операційна – тривале і монотонне завдання (наприклад, малювання квадратиків чи хрестиків).

Залежна змінна концептуальна – зменшення спонукання (мотивації) до виконання дій (психічне перенасичення).

Залежні змінні операційні:

- внесення варіацій у завдання (зміна способу виконання, наприклад, розміру хрестиків);
- змінювання темпу роботи;
- поява “супровідних дій” (насвистування, постукування тощо).

Результати експерименту: згідно з моделлю К.Левіна, феномен перенасичення пояснюється тим, що рівень напруження в певній мотиваційній системі знижується і суб'єкт переключається на інші завдання.

Примітка: коли через 20-30 хв змінювалась установка і експериментатор формулював мету експерименту як “перевірку витримки”, виникало переосмислення ситуації (інструкція спонукає до переосмислення) [9, с. 96].

К.Левін керував дослідженням забування намірів (Г.Біренбаум), фрустрації (Т.Дембо) та інших феноменів мотиваційної динаміки [10;13]. Застосована авторами методологія психологічного експериментального пізнання є актуальною і для сучасної науки.

Подальшого вивчення, з позицій категорії “дія” (акту, акції, процесу, підпорядкованого усвідомленій меті [14] та який має практичну і теоретичну частини [5], тобто є психомоторним), потребує пояснень дослідження Б.В.Зейгарник ефекту незавершеної дії.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей експериментального дослідження мотиваційної динаміки за цілісною (психомоторною) поведінкою людини в науковій школі К.Левіна (експеримент Б.В.Зейгарник).

Порівнюючи в молоді роки прийом, за допомогою яких пояснюють явища природи Аристотель (“Фізика”) і Гегель (“Філософія природи”), Левін прийшов до висновку, що однією з ознак прогресу всіх наук є перехід від понять, які, на думку вчених, існують в природі (реальні речі, речові поняття), до понять, які передбачають можливість різних бачень (реляційні поняття). Отже, і психологія має перейти від трактування своїх феноменів як однозначно визначених речей до інтерпретації їх як змінних відносин. Ці погляди вчений виклав у своїй першій книзі “Порівняльна наука про науки”. Надалі такі погляди дозволили автору розробити концепцію “топологічної психології” [3;7].

Найбільш відома робота К.Левіна “Психічна діяльність при затримці вольових процесів і основний закон асоціації”, в якій він розглянув позицію вюрцбургської школи щодо детермінуючих тенденцій трактування вольового акту і розкритикував її [1;4;11].

Ми насамперед звернемо увагу на ті надбання К.Левіна, які почали розбудовуватись на ґрунті такого поняття фізики як “динамічне поле”, широко застосовуване в гештальтпсихології для пояснень перцептивних структур. Левін же звернув увагу на спонуки людини до діяльності (мотиви). Саме цей крок, здійснений ученим, визначив принципову своєрідність його праць. Відтак особливості динамічного поля, в якому кожна його частина знаходиться у взаємодії зі всіма іншими, а зміни напруження в одній з них сприяють змінам у всій системі, стали застосовуватись не для пояснення процесів у перцептивних структурах, а для пояснень процесів у сфері спонук. Зменшення напруження в одній з частин поля сприяє відновленню динамічної рівноваги в усій мотиваційній сфері.

Ділянки “життєвого простору” – це різні об’єкти, вони є мотивами поведінки, людина має потребу в них. Левін називав їх “квазіпотребами-намірами”. Отже, за автором, поведінка детермінується не внутрішнім світом суб’єкта, а предметами навколишнього середовища (вони породжують у людини бажання застосовувати їх).

Не розглядаючи всіх особливостей трактування К.Левіним поведінки людини, яка детермінується всім психічним полем як системою (що перебуває у напруженні), підкреслимо тільки, що в динамічному полі вибудовується система мотивів, а саме воно не є полем свідомості, а полем поведінки. Отже, розрядка напруженості динамічного поля можлива тільки шляхом застосування психомоторних дій.

Найбільш переконливо це теоретичне положення доведене в експерименті Б.В.Зейгарник [4;5].

Блюма Вульфівна Зейгарник (1900-1988) народилася в Литві де і закінчила гімназію. В 1921 р. вона разом з чоловіком поїхала до Берліна, де вступила на філологічний факультет Берлінського університету. Одного разу вона випадково натрапила на лекцію професора М.Вертгеймера і вирішила, що почне вивчати психологію. З 1924 р. Зейгарник розпочала відвідувати семінар К.Левіна, а також вона займалась в К.Гольдштейна у психіатричній клініці, відвідувала лекції Е.Шпрангера та М.Дессуара.

Левін залучав своїх учнів до наукового пошуку і в життєвих обставинах. Ненабагато старший він спілкувався з ними як з друзями-однодумцями поза межами університету. Семінари могли проходити і в кафе за філіжанкою кави. Одного такого разу молоді науковці звернули увагу, що офіціант приймаючи у них замовлення не зробив жодних нотатків, проте виконав його повністю. Навіть більше, він не вважав свою пам'ять винятковою, запевняв, що завжди пам'ятає замовлення клієнтів. Проте, коли його попросили пригадати, що замовляли відвідувачі, які щойно вийшли з кафе, він з подивом зізнався, що не пам'ятає цього. Саме життєвий випадок сприяв задуму перевірити експериментально, як впливає завершеність чи незавершеність дій на запам'ятовування, що і здійснила Б.В.Зейгарник в 1925 р.

Експеримент полягав у тому, що дослідниця пропонувала обстежуваним розв'язати завдання за обмежений проміжок часу. Водночас тривалість роботи Зейгарник визначала довільно, даючи або не надаючи досліджуваним достатньо часу для розв'язання завдання (заявляючи, що час вичерпано).

Вона виявила, що за умов припинення роботи над завданням обстежувані запам'ятовують його краще, ніж за умов, коли вони його завершили (в 1,9 рази). Пояснюється це тією напруженістю, що утворюється на початку виконання кожної дії і яка отримує розрядку після досягнення мети, завершення дії. Відкритий феномен отримав назву "ефект Зейгарник" і викликав значний інтерес науковців, а експериментатор отримала всесвітню відомість та визнання [2;12;16;17].

Результати досліджень Б.Зейгарник вперше доповів К.Левін на VIII Міжнародному психологічному конгресі в 1926 р. (Гронінген), а в 1927 р. психолог успішно захистила дипломну роботу, розглянувши відкритий нею феномен запам'ятовування незавершених дій, в яких мотив, не отримавши розрядки, зберігає актуальність.

Феномен незавершеної дії емпірично вивчало багато дослідників. Розглянемо структуру експерименту М.Овсянкіної.

“Незалежна змінна концептуальна – виникнення квазіпотреби (прагнення до розрядки “системи напруження”).

Незалежна змінна операційна – переривання незавершеної діяльності (без настанови експериментатора завершити її) і пропонування іншої діяльності.

Зміст діяльності досліджуваного: складання фігур з розрізаних частин, розв’язання задач, малювання предметів.

Залежна змінна – кількість випадків, коли люди повертались до попередньої незавершеної діяльності (спостерігалось у 86 % випадків).

Інтерпретація результатів: участь в експерименті спричинює виникнення квазіпотреби. Повернення до незавершених дій означає, що система, залишаючись зарядженою, прагне розрядки.

Примітка: помічник експериментатора непомітно приховував незавершене завдання” [9, с. 94-95].

Як наслідки незавершених дій незадоволені потреби (і квазіпотреби) можуть задовольнятися за допомогою інших дій, які нагадують незавершені дії. Іншими словами, незавершена дія може бути заміщена похідною від неї. Феномен заміщення також пов’язаний з концепцією системи напруження.

Наведемо план експериментального дослідження феномена заміщення (експеримент М.Овсянкіної).

“Незалежна змінна концептуальна – підтримання рівня напруженості в мотиваційній системі.

Залежна змінна – кількість випадків, коли досліджуваний завершував перервану діяльність або брався за іншу.

Результати: якщо досліджуваний з власної ініціативи завершував перервану діяльність, заміщувана цінність нової діяльності була незначною, і навпаки.

Експериментально встановлені фактори, які визначають “силу” заміщуваної діяльності:

- подібність першої та заміщуваної діяльності;
- цінність заміщуваної діяльності тим більша, чим менший часовий інтервал між двома діяльностями;
- привабливість (валентність) заміщуваної діяльності;
- високий ступінь складності першої діяльності;
- соціальні та особистісні фактори.

Базуючись на експериментах Б.Зейгарник і М.Овсянкіної, К.Левін обґрунтував положення, що квазіпотреби (заряджені системи) можуть перебувати у стані комунікації одна з одною, завдяки чому енергія з однієї системи переходить до іншої.

Виходячи з моделі особистості, можна так пояснити заміщувану діяльність: якщо одна система особистості пов’язана з першим

Висновки

1. Наукові погляди К.Левіна у період становлення його як науковця були близькими до гештальтпсихології, що спонукало його застосовувати для експериментального вивчення і пояснення феноменів психіки таке поняття фізики, як “динамічне поле”.

2. К.Левін першим застосував поняття “динамічне поле” не для пояснень перцептивних структур, а для пояснень спонук людини до діяльності. Він запропонував низку методичних прийомів експериментального вивчення мотивації, потреб, волі.

3. За Левіним, динамічне поле не є полем свідомості, а полем поведінки. Відтак розрядка його напруженості можлива тільки шляхом застосування психомоторних дій.

4. Експериментально механізм розрядки напруженості динамічного поля перевірила Б.В.Зейгарник, вивчаючи вплив завершеності чи незавершеності різних дій на ефективність запам’ятовування (ефект Зейгарник).

Список використаних джерел

1. Бондарчук О.І. Експериментальна психологія: Курс лекцій / О.І.Бондарчук. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.
2. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: Навчальний посібник / В.В.Горбунова. – Житомир, 2005. – 94 с.
3. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента / Р.Готтсданкер – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 464 с.
4. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. – 2-е изд., доп. / В.Н.Дружинин – СПб.: Питер, 2000. – 320 с.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. / А.В.Запорожец – М.: Педагогика, 1986. – Т.1. – 320 с. – Т.2. – 297 с.
6. Корнилова Т.В. Экспериментальная психология. Теория и методы: учебник для вузов / Т.В. Корнилова – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 381 с.
7. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Д. Кэмпбелл. – СПб.: Соц.-психол. центр, 1996. – 392 с.
8. Левин К. Закон и эксперимент в психологии / К.Левин // Психологический журнал. – 2001. – № 2. – С.101-118; № 3. – С.116-127.
9. Максименко С.Д. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус): навч. посібник. / С.Д.Максименко, Е.Л.Носенко. – К.: МАУП, 2002. – 128 с.

10. Максименко С.Д. Экспериментальная психология: підручник / С.Д.Максименко, Е.Л.Носенко – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
11. Мартин Д. Психологические эксперименты / Д.Мартин. – СПб.: Еврознак, 2002. – 480 с.
12. Методы исследования в психологии: квазиэксперимент: учеб. пособие для вузов / Под ред. Т.В.Корниловой. – М.: ФОРУМ; ИНФРА-М, 1998. – 296 с.
13. Основи психології / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.
14. Петровский А.В. Основы теоретической психологии / А.В.Петровский, М.Г. Ярошевский. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 528 с.
15. Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
16. Фрес П. Экспериментальная психология / П.Фрес, Ж.Пиаже. – М.: Прогресс, 1966. – 430 с.
17. Хикс Ч. Основные принципы планирования эксперимента / Ч.Хикс. – М.: Мир, 1967. – 406 с.
18. Ярошевский М.Г. История психологии / М.Г.Ярошевский. – М.: Академия, 1996. – 416 с.

The article deals with theoretical and methodological principles of application of scientific experiment in school C. Levin to investigate motivational speakers psychomotor, incoherent behavior. Are terms of origin of the idea of experimental study of phenomena pending action (the effect Zeyharnyk).

Keywords: experiment, motivation, dynamic field effect Zayharnyk.

Отримано: 5.08.2011

УДК 159.9

Л.М.Юнак

Соціальний розвиток підлітків засобами сучасної музики

Музика має величезний вплив на людину, незалежно від віку, статусу та національності. Вона впливає водночас на емоційність, інтелект, духовність, діяльність. З дитинства людина проходить так звану “еволюцію” слухання музики. Новонароджені слухають перші колискові